
Pohled do tváře holokaustu

Pohled do tváře holokaustu

LIDOVÉ NOVINY

06.02.2010, autor: EVA HNÍKOVÁ

Rozsáhlý archiv videí se svědectvími lidí, které pronásledovali nacisté, je nyní přístupný z Prahy. Tisíce osobních výpovědí ve více než třiceti jazycích nabízejí mnohovrstevnatý obraz minulosti. Detailněji prohledávat obří databázi umožní počítačové programy, na jejichž vývoji se podílejí čeští vědci. Co židům zakazovaly Norimberské zákony nebo jak probíhala selekce v koncentračních táborech, to najdeme v historických knihách a dokumentech. Osobní svědectví ovšem dává strohým faktům neskutečně plastické rozměry, zvláště když můžeme pamětníkovi pohlédnout do tváře. Pokud navíc vzpomíná téměř 52 tisíc lidí z 56 zemí, získáme celkem slušnou databázi údajů, kterou využijí historici, ale třeba i jazykovědci, sociologové, politologové, filozofové, religionisté či učitelé ve školách nebo filmaři.

Po stopách anděla Vznik archivu inicioval americký režisér Steven Spielberg. Po dokončení filmu Schindlerův seznam založil nadaci Shoah zachycující svědectví lidí, kteří přežili holokaust, i těch, kdo pronásledovaným pomáhali. V Česku se natočilo přes pět stovek interview. "Nejdříve jsem se trochu bála. Už jsem o minulosti nechtěla nikdy mluvit," vzpomíná na natáčení Renee Dvořáková. Nakonec se rozhodla svůj příběh přece jen odvyprávět a nelituje toho, ba naopak. Je ráda, že mohla promluvit o mamince, která zemřela v koncentračním táboře kvůli udání. "Udělala jsem to taky pro dcery. Obě žijí v zahraničí a já s nimi o zážitcích z války nikdy moc nemluvila," podotýká Renee Dvořáková, jež se od roku 1942 skrývala, aby unikla transportu. Další z pamětnic Eva Kleinová naopak o svém osudu už dříve s rodinou a přáteli otevřeně hovořila: "Nikdy jsem netajila, že jsem Židovka a že mě nacisté pronásledovali." Rozhovor do archivu poskytla, aby "se lidé poučili a poznali, že život není procházka růžovým sadem".

Natočením videí v devadesátých letech ovšem všechno teprve začalo. Odborníci nejprve nashromážděná data digitalizovali. Zároveň se postarali i o jejich bezpečné zálohování - jedna sada nahrávek je uložena v sejfu na západním pobřeží Spojených států, druhá na východním. Archiv, který obsahuje neskutečných 105 tisíc hodin videomateriálu, tak patří mezi největší digitální knihovny světa. Aby mohl vydávat potřebné informace, musel ho doplnit precizní systém vyhledávání.

Členové nadace začali nahrávky poslouchat a přiřazovat k minutovým segmentům podle potřeby klíčová slova. Těch je nyní více než 55 tisíc a jsou hierarchicky seříděná. Zpracování hodinové nahrávky zabralo po zefektivnění celého procesu zhruba hodinu.

Aby se z gigantické databáze vytěžilo ještě více informací, přizvala nadace v roce 2001 na pomoc počítače. Měly v rámci mezinárodního projektu Malach veškeré nahrávky přepsat a umožnit jejich fulltextové prohledávání. Označení projektu vzniklo zkrácením jeho anglického popisu - Multilingual Access to Large Spoken ArCHives, tedy mnohojazyčný přístup do velkých audioarchivů. Slovo malach má navíc v hebrejštině i poetičtější význam, a to anděl nebo také kraloval či ustanovil králem.

Čeština s příměsí jidiš Práci si rozdělilo několik týmů. Vědci z univerzity v Marylandu vyvíjeli systém vyhledávání. Firma IBM se soustředila na přepisování anglických nahrávek. Univerzita Johnse Hopkinse z Baltimoru ve spolupráci s českými badateli převáděla do psané podoby východoevropské jazyky - konkrétně češtinu, slovenštinu, ruštinu, polštinu a maďarštinu.

"Každému jazyku jsme se věnovali zhruba rok," popisuje Jan Hajič, ředitel Ústavu formální a aplikované lingvistiky Matematickofyzikální fakulty UK v Praze, který se se svým týmem na projektu podílel. Spolupracoval přitom s kolegy ze Západočeské univerzity v Plzni.

Přepisovat nahrávky pomocí počítače však nebylo vůbec jednoduché. Pamětníci mluvili mnohdy nespisovně, používali slova z jiných jazyků, třeba z němčiny nebo jidiš, a často podléhali silným emocím. "Člověk se úplně roztřese, rozhovor mě vyburcoval k pláči a já jinak plakat vůbec nemůžu," vzpomíná Renee Dvořáková. Protože řada pamětníků emigrovala, poskytli své výpovědi navíc mnohdy v jiném než mateřském jazyce.

Projekt Malach skončil v roce 2007 s tím, že počítačové rozpoznávání nebylo dostatečně přesné, aby se vyplatilo využít ho při prohledávání databáze. Americká grantová agentura už další peníze na vylepšení programu neposkytla. Nadějně rozjetá, ovšem časově velmi náročná práce pokračovala v jednotlivých institucích.

Vědci z katedry kybernetiky Fakulty aplikovaných věd ZČU v Plzni nyní představili vylepšený program. Při přepisu dosahuje chybovosti pod třicet procent, což je velký úspěch. Za chybu se totiž považuje třeba jen špatně doplněná předložka, která následné fulltextové prohledávání nezkomplikuje. "Nejprve jsme manuálně přepsali čtvrt hodinové úryvky ze čtyř stovek výpovědí. Posloužily jako model, na němž počítač trénoval," popisuje Josef Psutka mladší, jak s kolegy postupoval. Když byl počítač dostatečně "proškolený", nechali ho vědci přepisovat jednotlivé nahrávky - a to klasicky i foneticky. Tyto dva přepisy se pak fulltextově prohledávaly, čímž se dosáhlo lepších výsledků. "Tímto programem se tak podařilo naplnit vize projektu Malach, zatím alespoň pro češtinu," uvádí Josef Psutka.

Bohatší historie Každé interview zachycuje vzpomínky na události před druhou světovou válkou, během ní a po ní. V průměru trvá dvě hodiny.

"Osobními vzpomínkami se prolínají dějiny velké části dvacátého století," upozorňuje Martin Šmok, dokumentarista a konzultant Institutu USC Shoah Foundation pro vizuální historii, jak se dnes jmenuje původní Spielbergova nadace. Překvapilo ho například, jak moc se liší vzpomínky pamětníků v závislosti na tom, ve které zemi prožili válku. Výrazný vliv mělo i to, kam emigrovali. Pamětníci žijící v Česku se například často odmítali bavit o poválečných událostech. Mnohdy se pak totiž dočkali dalších ústrků. "Čím byla země, kam židé z Česka emigrovali, exotičtější, tím otevřeněji zpravidla hovořili třeba o období druhé republiky," uvádí dále Martin Šmok.

Archiv by se podle něj měl využívat hlavně při vzdělávání. "Zhlédnutí několika vybraných ukázek může odstartovat diskusi o holokaustu, ale také o obecnějších tématech jako spravedlnost, národní identita nebo role člověka ve společnosti," domnívá se Šmok.

Autenticitu považuje za hlavní přínos projektu Miroslav Vaněk, ředitel Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. "Všichni účastníci mohou do dějin sami promluvit. Lidé se tak stávají jejich součástí," uvádí dále Vaněk a upozorňuje, že poskytnutí svědectví může v neposlední řadě fungovat i jako určitá "terapie" umožňující vyrovnání se s minulostí.

Po druhé světové válce ovšem došlo k několika dalším genocidám. "Databázi chceme v budoucnu doplnit o svědectví lidí, kteří je přežili," plánuje Stephen Smith, výkonný ředitel Institutu USC Shoah Foundation pro vizuální historii.

Zástupci nadace se vydají sbírat výpovědi do Rwandy, Kambodže nebo do Bosny. Stephen Smith to alespoň slíbil při slavnostním otevření Centra vizuální historie Malach v Praze. A zájemci o stávající svědectví si od února mohou v knihovně MFF UK na Malostranském náměstí sami vyzkoušet, jak na ně osobní vzpomínky lidí přeživších holokaust zapůsobí.